

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЙ НА СЕЛІ

О. Г. Шпикуляк, д. е. н., професор

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

О. М. Саковська, к. е. н., доцент

Уманський національний університет садівництва, м. Умань

Розкрито методичні положення визначення сутності і засад розуміння соціального капіталу як інституційної основи розвитку кооперації на селі. Охарактеризовано сучасні проблемні аспекти, визначено інституційні чинники спрямування інституціоналізації сільськогосподарської кооперації в рамках концепції соціального капіталу.

Постановка проблеми. В Україні розвиток кооперації на селі характеризується національними особливостями, інституціоналізація (створення і поширення організаційно-правових структур кооперативного способу діяльності, закріплення й поширення кооперативних принципів тощо) відбувається зі значними труднощами, має місце навіть деінституціоналізація кооперативної форми

господарювання як найменш економічно конкурентоспроможної з-поміж інших. Проблемною до адаптації виявилася інституційна основа розбудови кооперативної індустрії, зокрема: чинник соціального капіталу за якістю його відповідності ринковій, заснований на інноваційно-обумовленій мотивації господарських взаємодій. Тому, соціальний капітал – формацію сукупності спонукальних мотивів кооперативної поведінки, вважаємо актуальним до врахування в дослідницьких оцінках інституційних основ кооперування. Загалом значимість соціального капіталу у розвитку кооперації на селі очевидна, адже інституції, інститути минулого виявилися досить сильними, а сучасного – ринкового спрямування – слабкими. Цим фактом значно зумовлена інституційна слабкість кооперативів як специфічного виду мережових структур.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку кооперації на селі в сільськогосподарському виробництві і обслуговуючому секторі, становлення соціального капіталу як інституційної основи є значимим для науковців. З аналізу останніх досліджень робимо висновок про їх креативний характер. Наукове вирішення цієї проблеми імплементовано в систему знань публікаціями таких науковців як: Ф. Фукуяма (спозиціонував концепцію теоретичного змісту соціального капіталу) [1; 2]; П. Бурдьє (методологічно структурував форми капіталу з виокремленням соціального) [1; 3]; Дж. Коулман (відзначив зв'язки соціального капіталу з людським) [1; 4]; М. Малік (визначив і охарактеризував залежності організаційних форм кооперації від соціального капіталу) [5]; В. Зіновчук (охарактеризував організаційні основи сільськогосподарського кооперативу як галузевої мережової структури) [6]; Ю. Лупенко (досліджує роль кооперації як моделі господарювання в аграрному секторі економіки) [7; 8; 9]; В. Валентинов (розкрив теоретичні аспекти ролі соціального капіталу у розвитку аграрних форм господарювання, враховуючи кооперативи) [10]; представлена задана тематика також серед напрацювань авторів [11; 12]. Зазначене підтверджує актуальність піднятої проблеми, доцільність її позиціонування в системі наукового дискурсу.

Мета та методика дослідження. Мета дослідження полягає у обґрунтуванні концептуального бачення ролі-значимості соціального капіталу у розвитку кооперації на селі. Методичну основу дослідження складають: конструктивні методи, пов'язані з ідеалізованим відтворенням і пізнанням інституційних моделей взаємодії суб'єктів у соціально-економічній системі, зокрема, в механізмі кооперування; системний метод – призначений для комплексної оцінки

інституціональних засад кооперування. З урахуванням критеріїв пізнання цими методами, здійснено їх квінтесенцію у сукупні аспекти методики дослідження, за допомогою якої і відбулося концептуальне представлення засад виміру ролі соціального капіталу як інституційної основи кооперації на селі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка розвитку соціально-економічних відносин на селі в Україні характеризується рядом проблемних особливостей, які зумовлюють стагнацію, деінституціоналізацію такого всеохопного за значимістю і можливостями явища як кооперація. Зазначене стосується процесу кооперування, інституційного утвердження принципів кооперації, а також створення кооперативів як структур виробничого та обслуговуючого спрямування. Це проблеми не лише суто економічного порядку, але й ментального, традицій, характеру довіри до колективних форм організації-здійснення господарської діяльності. Особняком серед чинників кооперування варто визначити соціальний капітал.

Розкриваючи проблему більш предметно, зазначимо теоретичні аспекти визначення категорій: у довідковій літературі зазначено, що «соціальний капітал – це сукупність наявних або потенційних ресурсів, які передбачають наявність інституціоналізованих відносин взаємного розпізнавання або визнання (за П. Бурдьє); включає соціальні відносини, що дають змогу індивідам мати доступ до ресурсів, якими володіють інші індивіди, з одного боку, а з іншого – з характеристики кількості та якості цих ресурсів; основні форми інституціоналізації соціального капіталу – це: належність до суспільної ієрархії – титули як знаки визнання заслуг, успіхів у будь-якій діяльності; належність до певного професійного стану» [1, с. 350 - 351]. На базі і за рахунок соціального капіталу формується рівень міжагентської довіри, який є виключно важливим при здійсненні кооперування.

За Дж. Коулманом (Коулменом) соціальний капітал визначено як потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, ціле раціонально сформований у міжособистісних відносинах: зобов'язання і очікування, інформаційні канали і соціальні норми; соціальний капітал міститься у соціальних мережах, соціальних нормах і довірі, що створюють умови для координації і кооперації для взаємної вигоди [1, с. 357]. Це ознаки, інституційні норми, на базі яких відбувається кооперування, тому соціальний капітал – його інституційна основа.

Залежність організаційних форм господарювання і безпосередньо кооперативів від соціального капіталу методично коментовано в дослідженнях, спродукованих під керівництвом М. Маліка [5, с. 305 – 306], зокрема зазначено, що: соціальний капітал

сприяє розвитку організаційних структур кооперації, які зокрема ґрунтуються на довірі між їхніми членами, децентралізації, колективному прийнятті рішень [5, с. 305]; в кооперації висока залежність від соціального капіталу, перш за усе, через складність внутріорганізаційних відносин, конкретна реалізація яких залежить від якості взаємовідносин між членами кооперативу [5, с. 306], а значить, впливає на загальну конкурентність кооперативу як інституційної одиниці ринку (авт.).

Сільськогосподарська кооперація в Україні представлена сегментом виробничої та обслуговуючої кооперації (двосегментна інституційна модель). Ця модель інституціоналізована відповідно до Законів України: «Про кооперацію» і «Про сільськогосподарську кооперацію». Унормування кооперативних відносин забезпечено рамковим законом (визначає загальні принципи і засади кооперування), а також законом прямої дії (спеціалізований відносно сільськогосподарського сектора кооперування).

В економіці сільського сектору України кількісні параметри наявності кооперативів мають спадну тенденцію: виробничих кооперативів у 2000 р. налічувалося 3136 од., 2005 р. (1521 од), 2010 р. (952), 2015 р. (596), 2017 р. (448 од); обслуговуючі кооперативи за кількістю структур представлені у межах 1 тисячі організацій, за напрямками діяльності: з обробітку землі та збирання врожаю, молочарські, м'ясні, плодоовочеві, зернові, інші. Така кількість кооперативів явно недостатня для того, щоб ця форма господарювання якісно впливала на розвиток аграрного виробництва і сільських територій. Тому йде мова про невідповідність наявного соціального капіталу спроможностям до масового кооперування, що безумовно становить системну проблему у формуванні загального добробуту жителів села.

Також з практики сільського розвитку випливає, що: вітчизняна сільськогосподарська кооперація має особливу інституційну специфіку розвитку – ідеологічно пов'язана з радянським минулим. На місцях більшість селян переконані, що кооператив – це фактично колишній колгосп і цей аспект інституційної пам'яті справляє визначальний негативний вплив на інституціоналізацію кооперації, формування національно-адаптованої моделі кооперування. Практикою заявлена інституційна невизначеність подальшого її розвитку, адже кооперативні формування є менш конкурентоспроможними, тому що наслідують соціальну спрямованість. Відповідно для зміни інституційної динаміки, в основу розвитку кооперації має бути покладена державна стимулююча підтримка.

Висновки. Наявна в українському селі модель кооперації у своїй залежності від інституцій соціального капіталу, характеризується національними особливостями і відповідно структурована. В секторі сільськогосподарської кооперації з організаційно-інституційної точки зору структурно можна виділити виробничі кооперативи як організаційно-правову форму аграрного підприємства та обслуговуючі – як організації, які за законом мають неприбутковий статус, їх діяльність спрямована на обслуговування, надання послуг своїм членам. У цьому їх інституційна ідентичність за формою соціального капіталу, який визначає природу національної самобутності розвитку процесів кооперативного будівництва.

Список використаних джерел

1. Соціологічна енциклопедія / Укладач В.Г. Городяненко. К.: Академвидав. 2008. 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»)
2. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. *Незалежний культурологічний часопис "І"*. 2008. № 53. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm> (дата звернення 21.05.2019)
3. Бурдые П. Формы капитала. Экономическая социология. Т.3. № 5. 2002. С. 60 - 74.
4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий *Общественные науки и современность*. 2001. № 3. С. 122 - 139.
5. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та інші]. К. : ННЦ «ІАЕ». 2016. 430 с.
6. Зіновчук, В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. К.: Логос, 2001. 380 с.
7. Лупенко Ю.О. Формування перспективної моделі сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2012. № 11. С. 10 –14.
8. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення: Наукова доповідь / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»; за ред. Ю.О. Лупенка [кол. авторів: Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, О.Г. Шпикуляк та ін.]. К. : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
9. Методичні рекомендації з організації молочно-виробничих обслуговуючих кооперативів / М.В. Гладій, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік та ін. К. : ННЦ «ІАЕ», 2018. 84 с.
10. Валентинов В.Л. Теоретичні аспекти розвитку форм господарювання в аграрному секторі: роль соціального капіталу. *Науковий вісник НАУ*. К., 2003. Вип. 72. С. 307 – 311.

11. Шпикуляк О.Г. Динаміка становлення соціального капіталу на селі. *Економіка АПК*. 2006. № 6. С. 140-148.
12. Sakovska O., Shpykuliak O., Ushkarenko Iu., Chmut A. Socio-economic institutions for development of cooperation. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Т. 4. № 27. С. 513-521. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i27.154368> (дата звернення 25.05.2019)